

СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ ЯК ОСНОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

Розглянуто суть та сучасний стан системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Житомирській області, визначено її роль в системі соціального захисту сільського населення проаналізовано рівень виплат на соціальне страхування та обґрунтовано необхідність його удосконалення

Постановка проблеми. Нинішня економічна криза зумовила важливість питання соціального захисту населення, а особливо сільського.

Підвищення потреб в соціально-економічному захисті зумовлене зростанням вартості життя, знаходиться в суперечності з можливістю задоволення цих потреб через недостатність матеріальних та фінансових ресурсів.

Соціальна захищеність включає систему заходів, що захищають будь-якого громадянина країни від економічної та соціальної деградації у результаті безробіття, хвороби, виробничої травми, народження дитини, інвалідності, старості тощо, а також надання медичних послуг та допомоги сім'ям з дітьми.

Існує необхідність створення ефективного механізму управління соціальними процесами, зокрема, шляхом побудови сучасної ефективної системи соціального страхування.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування є основною організаційно-правовою формою у системі соціального захисту. Кінцева мета соціального страхування полягає в реалізації плану, який захищав би населення від усієї сукупності факторів нестабільності.

Актуальність цієї теми зумовлена тим, що сьогодні на селі загострюється демографічна криза, зростає безробіття, знижуються реальні доходи сільського населення, більшість сімей опинилися за межею бідності. Тому соціальне страхування має бути підґрунтям не тільки підтримання на мінімальному рівні життя селян, а також стимулом до ефективної і продуктивної праці та забезпечувати їхній матеріальний добробут.

Мета дослідження. Вивчення сучасного стану системи соціального страхування в Житомирській області, визначення її ролі в системі соціального захисту сільського населення та обґрунтування необхідності його удосконалення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми соціального страхування сільського населення є широко досліджуваними у вітчизняній науці та знаходять відображення у наукових працях

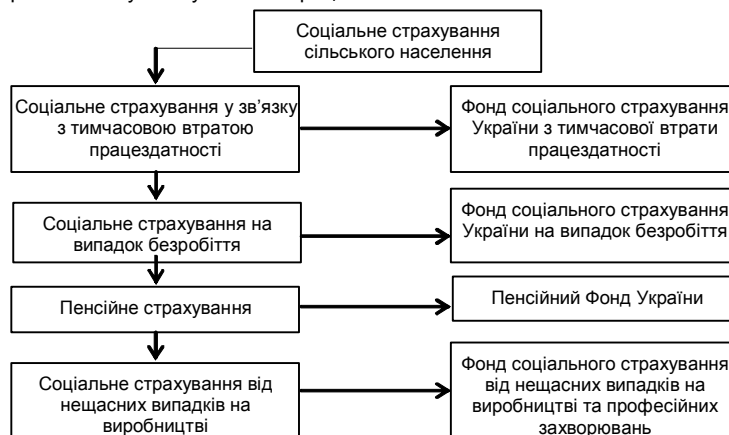
В.Д. Базилевича, І.Ф. Гнибіденка, О.І. Карчевської, А.В. Лісового, Г.М. Терещенка, В.Б. Тропіної та ін. Однак, зважаючи на багатогранність існуючих досліджень, актуальність даного питання, зокрема, на регіональному рівні, не зникає та потребує подальшого вивчення, що і обумовило вибір теми статті.

Викладення основного матеріалу дослідження. Соціальне страхування є механізмом реалізації соціальної політики. Причинами його впровадження є: наявність непрацездатних громадян, які через конкретні обставини не приймають участі в суспільно-корисній праці, а тому, не спроможні підтримувати свій життєвий рівень та наявність працездатних громадян, що позбавлені можливості або не мають бажання самореалізуватися.

В.Д. Базилевич вважає, що соціальне страхування – гарантована державою система заходів щодо забезпечення громадян у старості, на випадок захворювання, втрати працездатності, щодо підтримки материнства і дитинства, а також охорони здоров'я населення [4, с. 68].

Джерелами фінансування соціального страхування є:

- певний відсоток від застрахованих заробітків, що сплачується працівниками;
 - відсоток від застрахованого фонду заробітної плати, що сплачується роботодавцем;
 - державна участь за рахунок загальних або спеціальних податків;
 - інші надходження (за рахунок продажу державної власності, державних боргових запозичень тощо).
- Застрахованим особам в разі настання страхового випадку надаються такі види соціальних послуг і матеріального забезпечення: пенсія за віком, пенсія по інвалідності; допомоги у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, вагітністю та пологами, народженням дитини та доглядом за нею; у зв'язку з безробіттям, на поховання; відшкодування витрат, пов'язаних з професійною підготовкою та профорієнтацією тощо.

Фонди соціального страхування відокремлені від державного бюджету і є самоврядними некомерційними фінансовими установами, в управлінні котрих держава приймає участь як рівноправний партнер з представниками працівників та роботодавців.

Виплати з цих фондів спрямовані на пом'якшення негативних наслідків спаду рівня життя сільських пенсіонерів і на часткову компенсацію втрат найменш

забезпеченим верствам населення, удосконалення механізму захисту доходів інвалідів, пенсіонерів, малозабезпечених сімей та сімей з дітьми, одиноких громадян похилого віку тощо.

У сучасних економічних умовах в системі соціального страхування сільського населення існує ціла низка проблем. Зокрема, у пенсійному страхуванні основними проблемами є: низький рівень пенсійного забезпечення,

майже відсутня диференціація розмірів пенсій, несвоєчасна сплата страхових внесків до Пенсійного фонду, що зумовлює заборгованість з виплати пенсій.

Серед негативних факторів пенсійного забезпечення сільського населення можна виділити: демографічні процеси (старіння населення, зменшення кількості працездатного населення), наслідками яких є збільшення чисельності отримувачів пенсій та зменшення платників страхових внесків; несприятливе співвідношення тривалості періоду сплати внесків на пенсійне забезпечення і періоду, протягом якого виплачується пенсія; зменшення чисельності зайнятого населення.

Сьогодні переважна більшість бідних домогосподарств зосереджена у сільській місцевості. Про надзвичайно низький рівень життя сільських жителів свідчить структура використання сукупного доходу в сільських сім'ях з різним середньодушовим сукупним доходом. Більша частина селян має великий дефіцит сімейного бюджету, незважаючи на зведення грошових витрат до мінімуму. Аналіз статистичних даних свідчить, що в 2009 році частка сільського населення Житомирської

області із середньодушовими грошовими витратами у місяць, нижчими рівня забезпечення прожиткового мінімуму для призначення державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, становить 93,7% [1, с. 81].

Низький рівень реальних доходів сільських жителів зменшує частку їхніх витрат на оплату різних послуг. Значна частина сільського населення не має можливості придбати найнеобхідніше – предмети господарського та домашнього вжитку, ліки, паливо та ін.

Дана ситуація на селі вимагає від державних органів удосконалення розробки соціальних програм та заходів щодо соціального захисту та пенсійного забезпечення.

В Житомирському регіоні потреба на виплату пенсій з початку 2010 року склала 127444,8 тис. грн. Середньомісячна потреба в коштах на виплату пенсій становить 16345,14 тис. грн. Забезпеченість власними коштами в регіоні з початку року становила 56,8%, тоді як в Україні – 41%. [12]. Розглянемо середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду (таблиця 1).

Таблиця 1. Середній розмір місячної пенсії в Житомирській області, грн.

Види пенсій	Розмір місячної пенсії			
	2007	2008	2009	2010
Середній розмір місячної пенсії	443.6	664.8	789.3	882.8
у тому числі: за віком	457.7	703.3	823.9	917.1
за інвалідністю	436.8	601.7	736.5	831.9
з них за інвалідністю від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання	289.8	296.0	546.7	621.7
I групи	310.0	315.9	546.9	631.7
II групи	304.8	304.0	543.8	623.8
III групи	285.4	293.3	547.2	620.7
у разі втрати годувальника	303.4	379.4	522.8	607.6

Побудовано на основі [12]

З таблиці 1 бачимо, що середньомісячний розмір пенсій протягом останніх чотирьох років зріс на 50,2%, в тому числі за віком – на 49,9%, за інвалідністю – на 52,5%.

Але, на превеликий жаль, такий рівень соціальних виплат поки що не забезпечує функцію соціального захисту, оскільки у переважній більшості сільських жителів розміри пенсій і соціальних допомог ще не досягають соціального стандарту – прожиткового мінімуму.

В регіоні із загального числа сільських пенсіонерів одержують пенсію вище прожиткового мінімуму – 14457 осіб в тому числі одержують пенсію: до 1000 грн. – 13943 особи, понад 1000 грн. – 2457 особи, понад 1500 грн. – 660 осіб [12].

Ми пропонуємо зменшити державні пенсії народним депутатам, державним службовцям, шляхом перегляду законодавства України. І за рахунок цього підвищити пенсії особам, які дійсно потребують соціального захисту, а саме інвалідам, сиротам, інвалідам дитинства тощо.

Нагальною потребою і важливим завданням щодо подальшого розвитку пенсійної системи є запровадження цілісної системи звітності та державного контролю в сфері соціального страхування. На його вирішення і направлений законопроект "Про єдиний соціальний внесок і адміністрування збору і обліку єдиного соціального внеску".

Соціально напруженою склалася ситуація в сільській місцевості щодо страхування від нещасних випадків. Станом на 01. 07. 2010 року в області знаходиться на обліку 5986 особових справ потерпілих (членів їх сімей). За перше півріччя 2010 року відділеннями Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань проведено страхових виплат в загальній сумі 11576952 грн. [11, с. 23].

В структурі страхових виплат основна частина припадає на щомісячні страхові виплати потерпілим (членам їх сімей) – 9878.601 тис. грн. (86%). По видах допомоги страхові виплати в цілому за I півріччя 2010 року складають: виплати по лікарняних – 393.284 тис. грн. (3%), одноразова допомога в разі стійкої втрати працездатності – 581.906 тис. грн. (5%), одноразова допомога в разі смерті потерпілого – 133.551 тис. грн. (1%), виплати утриманцям – 577.477 тис. грн. (5%) [11, с. 23].

На 1 липня поточного року розмір страхової суми в середньому на одного потерпілого становить 352.69 грн. Розмір страхової виплати в середньому на одного утриманця становить 391.85 грн., [10, с.29] а в 2009 році відповідно 339.19 грн. і 380.71 грн. [11, с. 23].

Діяльність Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань спрямована на: проведення профілактичних заходів з метою усунення шкідливих і небезпечних факторів, запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням; сприяння створенню умов для відновлення здоров'я та працездатності потерпілих; відшкодування матеріальної шкоди застрахованим і членам їх сімей.

Передумовою успішного функціонування Фонду є темпи та обсяги надходжень страхових внесків від страхувальників, адже від цього залежать страхові виплати та соціальні послуги потерпілим.

Сьогодні в області дане питання є проблематичним, оскільки існує прострочена заборгованість страхових виплат, строк сплати яких настав в загальній сумі 148068 грн., в зв'язку з недофінансуванням коштів [11, с. 23].

Однією з найбільш гострих та болючих проблем на селі є проблема зайнятості сільського населення. Головними причинами зростання безробітних серед сільських жителів є реструктуризація колишніх колективних господарств, сезонний характер сільськогосподарського виробництва, ліквідація підприємств.

Основним засобом існування для більшості селян є особисте підсобне господарство населення, частка доходу від якого у сукупному доході сільських сімей становить нині в середньому 54% [1, с.81].

Упродовж усіх років незалежності України село постійно випадало з переліку об'єктів щорічних та стратегічних програм зайнятості, зайнятість сільського населення, на жаль, не була головним критерієм аграрних реформ, незважаючи на задеклароване їх соціальне спрямування.

Рівень сільського безробіття щонайменше на порядок вищий від офіційно зареєстрованої величини в нашій державі. Так в середньому по області рівень зареєстрованого безробіття в 2008 році становив 4,3 %, а рівень сільського безробіття – 7,1 %, в 2009 році

відповідно 3,0 % та 4,7 %. Хоча аналіз даних свідчить про зниження рівня безробіття, протягом двох останніх років, дана проблема потребує негайного вирішення [7].

Регулювання зайнятості сільського населення має здійснюватися в двох напрямках: через реформування політики доходів та системи їх оподаткування шляхом впливу економічних важелів на активізацію ресурсного потенціалу суб'єктів сільської економіки.

Головними напрямками реалізації заходів державної політики зайнятості на селі, в нинішніх умовах, можна визначити такі: це переорієнтація податкового законодавства на потреби розвитку бізнесової діяльності на селі, поширення системи спрощеного оподаткування підприємництва. В умовах активізації процесу переходу прихованого безробіття у відкрити форму внаслідок прискорення аграрної реформи малий бізнес має стати вагомим сегментом інфраструктури аграрного ринку.

Для збільшення зайнятості сільського населення у сфері його соціального захисту необхідно гарантувати виплату заробітної плати, яка повинна бути не нижче законодавчо встановленого мінімального рівня заробітної плати та недопущення затримки її виплати.

Одним із видів соціального захисту безробітних громадян є соціальне страхування на випадок безробіття. З цією метою створено Фонд соціального страхування на випадок безробіття.

Із Фонду здійснюються виплати на матеріальне забезпечення безробітних (допомога по безробіттю, матеріальна допомога у період професійної підготовки та перепідготовки або підвищення кваліфікації, допомога на поховання у разі смерті безробітного) та використовуються кошти для надання соціальних послуг (пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні, інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням).

Видатки Фонду Житомирської області за вісім місяців 2010 року розподілилися таким чином: на виплату допомоги по безробіттю використано 70771.3 тис.грн. або 63.9% від загальної суми видатків; на створення додаткових робочих місць, шляхом надання дотацій роботодавцям – 3447.4 тис.грн.; на організацію навчання безробітних – 1335.5 тис. грн.; на організацію тимчасово оплачуваних громадських робіт – 2369.6 тис.грн.; на розвиток інформаційно-довідкової системи обслуговування безробітних – 223.8 тис. грн. [7].

Станом на 1 жовтня 2010 року в області статус безробітного мали 19.5 тис. осіб, з них 8.4 тис. або 43.4% проживають у сільській місцевості. В 2009 році кількість безробітних становила 66.6 тис. осіб, в тому числі 21.5 тис. осіб сільського населення [7].

Посередником між роботодавцем та тим, хто шукає роботу є служба зайнятості населення. Її завдання – знайти серед своїх клієнтів працівників на новостворені та ті, що звільнилися, робочі місця. Служба зайнятості надає профорієнтаційні послуги, організовує професійне навчання, залучає до оплачуваних громадських робіт.

В 2009 році рівень охоплення активними формами сприяння зайнятості населення зріс до 70% із 62% в 2008 році. Так протягом 2009 року на професійне навчання було направлено 2.9 тис. безробітних, з них 0.7 тис. осіб – сільські жителі, в оплачуваних громадських роботах брали участь 6.0 тис. незайнятих осіб, в тому числі 2.2 тис. сільське населення [7].

Однією з функцій служби зайнятості населення є нарахування та виплата допомоги по безробіттю відповідно до Порядку надання допомоги по безробіттю, у тому числі одноразової її виплати для організації безробітними підприємницької діяльності, затвердженим наказом Міністерства праці та соціальної політики України №307 від 20.11. 2000 року. Згідно Порядку, допомога по безробіттю не може бути вищою за середню заробітну плату, що склалася за всіма видами економічної діяльності у відповідності області, і нижчою за встановлений законодавством розмір.

В Житомирській області середньомісячний розмір допомоги по безробіттю в 2010 році становить 732.4 грн., що на 16.2% більше в порівнянні з 2009 роком (630.1 грн.) [7].

Аналіз даних свідчить, що середній розмір допомоги по безробіттю є низьким і не компенсує втраченого доходу, не забезпечує необхідного соціального захисту безробітних, що є однією з причин, через яку значна частина безробітних не реєструється у Центрах зайнятості.

Тому сьогодні необхідно перейти до соціальних гарантій до соціального захисту, на який має право кожен сільський житель, реалізувати дієву та послідовну політику щодо зайнятості сільського населення. Реалії життя потребують запровадження підтримки і працевлаштування сільського населення, реформування трудового законодавства, формування системи управління та фінансування.

Серйозною в області є проблема соціального захисту сімей з дітьми. В нашій державі немає єдиного правового механізму призначення державної допомоги сім'ям з дітьми. Соціальний захист сімей з дітьми здійснюється за двома організаційно-правовими формами: через систему загальнообов'язкового державного соціального страхування і через державну соціальну допомогу. Це значно ускладнює застосування законодавства. Останніми роками систематично вносяться зміни у нормативно-правові акти, які регулюють умови надання державної допомоги сім'ям з дітьми. Зміни передусім спрямовані на збільшення розмір допомог.

Мінімальний середньомісячний розмір соціальної допомоги по догляду за дитиною до трьох років з 01.01.2010 року становить 130 грн., а максимальний – 744 грн. Одиноким матерям на дітей до 6 років виплачується допомога в розмірі 189.60 грн., від 6 до 18 років – 232.80 грн. Максимальний розмір допомоги дітям до 6 років – 316,00 грн., дітям від 6 до 18 років – 388,00 грн.) [4].

Зрозуміло, що такі суми не можуть забезпечити мінімального харчування навіть однієї особи, не говорячи про те, що вони призначені для забезпечення матері і дитини. Про одяг, житло, оплату комунальних послуг взагалі не йдеться.

Обласний показник середньоденного розміру допомоги по вагітності та пологах за 9 місяців 2010 року становить 42,61 грн. І в порівнянні з відповідним періодом 2009 року (53,75 грн.) зменшився на 11,14 грн. або на 79,3% [4].

Для сільської місцевості регіону основною проблемою є демографічна криза, вирішення якої не в останню чергу залежить від державної підтримки сімей, де з'явилася немовля. Звісно, для батьків матеріальна сторона стоїть не на першому місці, але й допомога від держави – один із чинників, які допомагають зробити чи не найважливіший вибір.

З 1 січня 2008 року запроваджено допомогу при народженні дитини в залежності від кількості дітей в сім'ї. Така допомога збільшилася в 1.4 рази для першої дитини і становить 12240 грн., для другої дитини – у 2.9 рази – 25000 грн., для третьої і наступної – у 5.9 разів – 50000 грн. [4].

Значно зросла соціальна допомога на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням. Так, якщо в 2008 році розмір допомоги на дитину віком до 6 років складав 557.0 грн., то нині зріс в 1.3 рази і становить 1264.0 грн., віком від 6 до 18 років відповідно 701.0 та 1552.0 грн. [4].

Деякою мірою держава дбає і про мешканців дитячих будинків. Сьогодні для новонародженої дитини, яка влаштована в дитячий будинок, відкривається банківський рахунок, на який перераховуються кошти, які передбачені до виплати при народженні дитини. Коли дитина досягає повноліття, вона має право одержати ці гроші з відповідним інвестиційним прибутком.

Також запроваджується новий вид допомоги у разі усиновлення дитини. Така допомога надається у розмірі 12240 грн. незалежно від віку дитини [4].

Одним з пріоритетних завдань держави є підтримка малозабезпечених сімей, яких в сільській місцевості області значна частина.

Відповідно до Закону України "Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям" працездатним особам здійснюються виплати в розмірі 133 грн., непрацездатним особам – 187.5 грн., інвалідам – 200.0 грн. [5, с. 4].

Зазначені дані свідчать про нестабільність створеної в нашій державі системи соціального страхування на випадок тимчасової непрацездатності, її неспроможність протистояти наслідкам економічної кризи, про відсутність гарантії надання Фондом соціального страхування з тимчасової втрати працездатності матеріального забезпечення і соціальних послуг застрахованим особам та членам їх сімей.

Основною проблемою системи соціального захисту сільського населення є недостатність коштів. В першу чергу бюджетних, для реалізації у повному обсязі вимог чинного законодавства. В статті 46 конституції України зазначено, що соціальні виплати, які є джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму. Однак економічні реалії сьогодення не дозволяють навіть наблизитися до цього рівня.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Результати дослідження свідчать про відсутність належного соціального страхування в системі соціального захисту сільського населення. Це можна підтвердити тим, що в сільській місцевості кількість безробітних зростає, розмір заробітної плати в сільському господарстві є нижчим прожиткового мінімуму, пенсії також не вистачає на прожиття, молодь після здобуття освіти не хоче повертатися в село, а це в свою чергу призводить до занепаду та відмирання сіл.

Система соціального захисту сільського населення потребує реформування. Для цього необхідно створити відповідну законодавчу базу, ефективно задіяти економічні важелі, налагодити чіткий контроль за соціальними виплатами.

Головними напрямками реформування є: розвиток пенсійного забезпечення; соціальне забезпечення дітей та молоді; забезпечення інвалідам рівних з іншими громадянами можливостей для участі в різних сферах життя суспільства; налагодження системи соціальної допомоги; удосконалення системи адресної допомоги, тобто дуже важливо, щоб особа, для якої призначена допомога, отримувала її гарантовано.

Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення проблем в системі соціального захисту сільського населення та розробку шляхів її удосконалення.

Список використаної літератури:

1. Аналітична інформація про економічний і соціальний розвиток Житомирської області у I півріччі 2009 року / Гол. упр. економіки облдержадміністрації. – Житомир, 2009. – С. 81. 2. *Базилевич В.Д.* Страхова

справа: підручник / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2005. – 216 с. 3. *Волошина О.О.* Стан та перспективи розвитку соціально-пенсійного страхування в Україні [Електронний ресурс] / О.О. Волошина. – Режим доступу: <http://ukr/net>. 4. *Гаряча О.* Підтримка молодих батьків – один з пріоритетів держави [Електронний ресурс] / О.О. Гаряча. – Режим доступу: <http://ukr/net>. 5. *Денісова Л.* Соціальна допомога: спрощення процедури – підвищення адресності / Л. Денісова // Соціальна тема. – 2009. – №10. – С. 4. 6. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року: затв. Постановою КМУ від 19.09.2007 №536-р. 7. Доходи і видатки Фонду соц. страх. на випадок безробіття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dcz.gov.ua. 8. Житомирщина у цифрах та фактах [Електронний ресурс] / Мін. праці та соціальної політики України. – К., 2009. – Режим доступу: www.mispr.gov.ua. 9. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальний захист та пенсійне забезпечення у цифрах та фактах [Електронний ресурс] / Мін. праці та соціальної політики України. – К., 2009. – Режим доступу: www.mispr.gov.ua. 10. Інформаційно-довідниковий матеріал з питань нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань / Фонд соц. страх. від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань в Житомир. обл. – Житомир, 2009. – С. 29. 11. Інформаційно-довідниковий матеріал з питань нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань за I півріччя 2010 року / Фонд соц. страх. від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань в Житомир. обл. – Житомир, 2010. – С. 23. 12. Інформація про роботу Пенсійного Фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pfu.com.zt.ua. 13. *Качан Л.* На часі – реформування системи соціальних послуг / Л. Качан // Соціальний захист. – 2006. - №6. – С. 25. 14. *Мушчинін В.* Допомога при народженні дитини / В. Мушчинін // Соціальна тема. – 2009. – №10. – С.2. 15. *Терещенко Г.М.* Проблеми розвитку пенсійного страхування в Україні / Г.М. Терещенко, Т.А. Муратова // Фінанси України. – 2008. – №12. – С. 12. 16. *Тропіна В.Б.* Бюджетне забезпечення соціальних функцій держави в Україні / В.Б. Тропіна // Фінанси України. – 2008. – №5. – С. 17.

ЛУГИНЕЦЬ Наталія Іванівна – аспірантка кафедри економічної теорії Житомирського агроекологічного університету

Наукові інтереси:
– соціальний та екологічний захист сільського населення